

görevler takdir ettiği Güllü Agop'u bu yolda desteklemiştir. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda oynayan tiyatro grubunu genişletmek için 1869'da verilen gazete ilânının arkasında da Âli Bey'in bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki Ermeni asıllı oyunculara Türkçe'yi düzgün konuşma dersleri vermiştir. Tiyatro dili bakımından Ahmed Vefik Paşa'yı örnek almış, Türkçe'yi halk söyleyişine yaklaştırması ve dilin halk ağzında kalmış nüktelerini, deyimlerini canlandırmasıyla dikkat çekmiştir.

Eserleri. Tiyatro. 1. Kokona Yatıyor yahut Madam Uykuda. E. Granpe – V. Bernard'in *Madame est couchée* adlı eserinden uyarlanmıştır (İstanbul 1827). Bu eseri Doğan Aksan Latin harfleriyle (Ankara 1961), Şemsettin Kutlu sadeleştirerek (İstanbul 1974) yayımlamıştır. **2. Ayyar Hamza.** Âli Bey'in Molière'in *Les fourberies de Scapin* adlı eserinden adapte ettiği en tanınmış oyunudur (İstanbul 1288/1871). Latin harfleriyle M. Nihat Özön (İstanbul 1940) ve sadeleştirilerek Şemsettin Kutlu (İstanbul 1974) tarafından neşredilmiştir. **3. Misafiri İstiskal** (İstanbul 1871). Bu eseri Şemsettin Kutlu (İstanbul 1974) ve T. Yılmaz Öğüt (İstanbul 2006) Latin harfleriyle yayımlamıştır. **4. Geveze Berber** (İstanbul 1289/1872). T. Yılmaz Öğüt tarafından günümüz Türkçe'sine aktararak neşredilmiştir (İstanbul 2006). **5. Letâfet** (İstanbul 1315/1897). Bu opereti de Baha Dürder Latin harfleriyle yayımlamıştır (İstanbul 1961). Ayrıca Molière'in "George Dandin" komedisinden önce *Tosun Ağa* (1869) ve ardından *Memiş Ağa* adıyla Goldoni'den çevirdiği, "Hürmüz Bey'in Boşboğazlığı" ismiyle sahnelenen (1870), ancak basılmayan iki oyunu daha vardır. **Mizah:** *Lehçetü'l-hakâyiık* (İstanbul 1315/1897, mizahî sözlük; Latin harfleriyle Necmettin Hacıeminoğlu [Ankara 1962] ve sadeleştirilerek Şemsettin Kutlu [İstanbul 1974] tarafından yayımlanmıştır); *Seyyâreler* (Kahire 1315/1897, mizahî hikâyeler; bu eseri Necmettin Hacıeminoğlu sadeleştirmiş [Ankara 1962] ve Şemsettin Kutlu Latin harflerine çevirerek yayımlamıştır [İstanbul 1974]). **Seyahatnâme:** *Seyahat Jurnalı* (İstanbul 1314/1896; Şemsettin Kutlu [İstanbul 1974] ve *Dicle'de Kelek ile Bir Yolculuk* adıyla Cahit Kayra [İstanbul 2003] tarafından sadeleştirilerek basılmıştır). **Çeviri:** *Gavo Minar ve Şürekâsı* (E. Gondinet'ten, Trabzon 1307/1891, oyun); *Evlennemek İster Bir Adam* (C. P. de Kock'tan, İstanbul 1290/1873, roman).

BİBLİYOGRAFYA :

Âli Bey, *Ayyar Hamza* (haz. Mustafa Nihat Özön), İstanbul 1968, hazırlayanın girişi, s. 5-9; *Osmanlı Müellifleri*, II, 40; Selim Nüzhet Gerçek – Server İskit, "Âli Bey", AA, I, 294; Niyazi Akı, *XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi*, Ankara 1963, tür. yer.; a.mlf., *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi: Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Kadar*, İstanbul 1989, I, 63, 68-71, 73-74, 89; Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, İstanbul 1968, III, 62-63; Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu: 1839-1908*, Ankara 1972, s. 76-77; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, II, 997-998; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde: Meşâhîr-i Meçhûleden Birkaç Zat*, İstanbul 2001, s. 149-155; Mustafa Kutlu, "Âli Bey (Direktör)", *TDEA*, I, 109-110; Abdullah Uçman, "Âli Bey (Direktör)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 198.

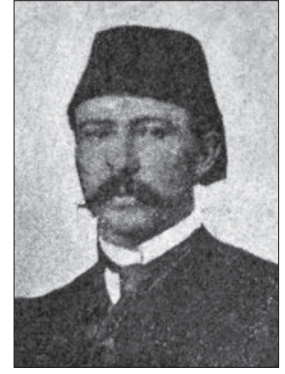
ÂLİM KAHRAMAN

ALİ BEY, Enderunlu

(1831-1899)

Hânende, bestekâr, mûsiki hocası.

Kastamonu'nun Tosya ilçesinde doğdu. Enderunî, Kadıköylü, Hânende ve Kel Ali Bey olarak da anılır. Küçük yaşta babasının vefatı üzerine annesiyle birlikte İstanbul'a gitti. Bazı kayıtlarda, yakalandığı bir saç hastalığının tedavisi için İstanbul'a amcasının yanına gönderildiği ifade edilir. İstanbul Galata Gümrüğü Çeşnicibaşısı olan amcası İzzet Efendi'nin Küçükmustafapaşa'daki evinde büyüdü. Gülcamiî İbtidâî Mektebi'ni bitirdikten sonra afacanlığı yüzünden Sultanahmet'teki dârüleytama kaydedildi. Okulda gün içerisindeki ezanları o okurdu. Bu ezanları dinleyen devlet adamlarından birinin aracılığıyla saraydaki Enderun Mektebi'ne alındı. Burada özellikle Dellâlzâde İsmâil Efendi tarafından yetiştirildi. On üç yaşından itibaren Sultan Abdülmecid'in huzurunda yapılan fasillara katılmaya başladı. On beş yaşlarında iken bir fasıl esnasında okuduğu mâniyi dinleyen padişah, onun güzel sesi karşısında memnuniyetini "insan şeklinde bir bülbül" sözleriyle ifade etmiştir. Hocası Dellâlzâde'nin vefatının (1869) ardından arkadaşları Hacı Fâik Bey'le birlikte Enderun'dan ayrıldı, evlenerek Kadıköy'e yerleşti. Bundan sonraki hayatını Kadıköy'de ve Sadrazam Yûsuf Kâmil Paşa'nın eşi Zeynep Hanım'ın konağında mûsiki dersleri vererek geçirdi. Hidiv İsmâil Paşa'nın davetiyle iki defa Kahire'ye gitti. İkinci gidişinde yanında Tanbûrî Kaprıl, Kanûnî Garbis, Kemânî Kırkor ve Lavtacı Andon gibi sazendeler de vardı. Son yıllarında maddî güçlüklerle karşılaştığı söylenen Ali Bey, Kadıköy'de Kuşdili'ndeki evinde vefat etti.

Enderunlu
Ali Bey

Ali Bey sesinin güzelliği yanında beslediği eserlerle de bu sahadaki gücünü ortaya koymuş, yetiştirdiği talebeler daha sonraki yıllarda Türk mûsikisinin önde gelen mûsikişinasları içinde yer almıştır. Muzika-i Hümâyûn'da bulunanlarla Enderun'un ileri gelenleri arasında sarayda zaman zaman yapılan mûsiki yarışmalarında yarışmayı Hacı Ârif Bey karşısında Ali Bey'in kazandığını İbnülemin Mahmud Kemal kaydeder. Ali Bey keman çalmasını da öğrenmiş, ancak hocası Dellâlzâde'nin, "Senin sadece okumanı istiyorum" sözü üzerine keman çalmayı bırakmıştır. Hânendeliğinin bir özelliği de irticâlen mâni söylemedeki usta meydan şairliği idi. Beşiktaş'taki Saman İskeleyi'nde meşhur mânicî Zil İzzet'in semâi kahvesine devam edenler arasında o da vardı. Ahmed Râsim'in naklettiğine göre gırtlığındaki ses kıvraklığı sayesinde rahatlıkla istediği perdeye ulaşabilirdi, özellikle şed makamlarda çeyrek ve yarım perdelerdeki ustalığı meşhurdur. Yine Ahmed Râsim, Kemençeci Vasilaki'nin Ali Bey'in sesle taksimi sırasında onu büyük bir dikkatle dinlediğini, bunun sebebinin sorduğunda Vasilaki'nin, "Onun gırtlığında bizim yay ve parmaklarımızla güç çevirebileceğimiz bir makine var" cevabını verdiğini söyler. Hayatının son dönemlerinde güzel sesini kıskananlar tarafından kendisine güvercin tersi yedirildiğinden sesinin güzelliğini bir miktar kaybetmiştir. Ali Bey uzun hocalığı döneminde pek çok talebe yetiştirmiştir; bunlardan Şekerci Cemil Bey, Lemi Atlı, M. Nuri Duyguer, Dürrü Turan ve Şükrü Şenozan özellikle zikredilmelidir. Bestelediği eserlerden günümüze ulaşan kırk üç şarkısının listesini Yılmaz Öztuna kaydetmiştir. Bunlardan "Âteş-i firakla bağrım dağlarım" mısrayla başlayan düğâh; "Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül" mısrayla başlayan hüseyinî; "Affeyle günâhım ne olur ey şûh-i pesendim" ve "Aşkın ile bülbül gibi artmaktadır âhım" mısralarıyla başlayan uşşak şarkıları

günümüz repertuarının seçkin eserleri arasında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 55-60; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 9-11; Sadi Yaver Ataman, *Mehmed Sadi Bey*, Ankara 1987, s. 24-26; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 630-634; Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi: Akademik Klasik Türk San'at Musikisi'nin Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2006, I, 48-49; Ahmed Râsim, "Zaman Levhaları, Kim Bilir?..", *Zaman*, İstanbul 24 Ramazan 1337 / 13 Haziran 1335; İ. Fenni [Ertuğrul], "İslâm-Türk Büyüklere: İsmail Fenni-IV", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/83, İstanbul 1947, s. 15; "Ali Bey (Hânende)", *İst.A.*, II, 628-630.

NURİ ÖZCAN

ALİ MEŞHEDÎ, Sultan

(سلطان علی مشهدی)

(ö. 926/1520)

İran'ın ekol sahibi nesta'lik hattatı.

Meşhed'de doğdu. Kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili farklı yıllar verilmekteyse de çoğu araştırmacı 841'de (1437) doğduğunu kaydeder. Yedi yaşında iken babası vefat edince annesinin himayesi ve terbiyesiyle büyüdü. Medrese öğrenimi sırasında hat sanatına ilgi duydu. Bir süre kendi kendine yazı çalıştı. Bu konuda büyük bir kararlılıkla yaptığı çalışmaları gören dönemin ünlü hattatı Azhar-i Tebrizî kendisine bir kıta meşk yazarak nesta'lik (ta'lik) yazının kural ve inceliklerini öğretti. Bazı araştırmacılar ise nesta'lik hattını Azhar-i Tebrizî'nin talebesi Hâfız Hacı Muhammed'den geleneksel usulde meşkettiğini (Habîbullah Fezâilî, s. 470), ayrıca hem Ca'fer-i Tebrizî hem Azhar-i Tebrizî'nin yazılarını örnek alıp hattını kemale erdirdiğini, nesta'lik, hafî ve celî yazıda bir çığır açıp hattatları etkilediğini söyler. Bu sebeple kendisine "sultânü'l-hattâtîn, kible-tü'l-küttâb, zübdetü'l-küttâb, nizâmüddin" unvanları verildi.

Sultan Ali'nin şöhreti Horasan bölgesine ulaşınca Sultan Hüseyin Baykara onu Herat'a davet etti ve özel kütüphanesinde hattat olarak görevlendirdi. Bu tarihten sonra Sultan Ali yazdığı yazıların ketebesine "kâtibü's-sultânî" unvanını da ilâve etti. Bu arada Vezir Ali Şîr Nevâî ile tanıştı, nesta'lik hatla onun eserlerini yazdı. Bunlar arasında 870'te (1465-66) yazdığı divanının tek nüshası Leningrad Salıtkov-Çedrin Devlet Kütüphanesi'ndedir (nr. 546). Nevâî'nin *Nevâdirü'n-nihâye* adlı eserinin bilinen tek nüshası da Taşkent Özbekistan İlimler Akademisi Birünî Şarkşinaslık Enstitüsü'nde korunmaktadır. Sarayda Abdurrahman-ı Câmî ile de

dostluk kuran Sultan Ali onun manzum ve mensur eserlerinden pek çoğunu nesta'lik hatla yazdı. Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Heşt Bihişt*'ini 902'de (1497) aynı hatla istinsah etti (TSMK, Hazine, nr. 676). Uzun yıllar Hüseyin Baykara'nın sarayında refah ve ihtişam içinde yaşayan, saygı ve itibar gören Ali Meşhedî, Sultan Hüseyin'in ölümü üzerine Şâhî Beg Özbek (Şeybânî Han) sultan olunca Herat'tan ayrılıp Meşhed'de inzivaya çekildi. 9 Rebîülevvel 926 (28 Şubat 1520) tarihinde burada vefat etti ve Ali Meşhedî İmam Rızâ Türbesi'nin yakınında defnedildi. Mezar taşını talebesi Muhammed İbrîşimî yazmıştır.

Sultan Ali Meşhedî, Avrupa müze ve kütüphanelerinde en çok eseri bulunan hattatlardandır. Bunlar arasında The British Library'de (Or., nr. 11839) murakka' içinde iki kıtası, Islamic Manuscripts British Royal adlı koleksiyonda yer alan albümler arasında (RCIN 1005038, 1005039, 1005067, 1005068) pek çok nesta'lik kıtası, aynı koleksiyon içinde nesta'lik hatla yazdığı (RCIN 1005032) *Hamse-i Nevâî* onun güzel eserlerindendir. Ayrıca Paris Bibliothèque Nationale'de nesta'lik düz ve mâil dört kıtası bulunmaktadır.

Ali Meşhedî kitâbe, levha, murakka' kıta ve kitap olarak birçok eser bırakmıştır. Herat şehrinde Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin kabrinin batısında mermer üzerinde bir kitâbe ile Mirza Hârûn'un çocuklarının kabir taşı, Bağ-ı Murâd adlı sarayda ve bahçesinde kitâbeler, ayrıca *Rubâ'iyât-ı Hayyâm*, Abdurrahman-ı Câmî'nin *Tuhtetü'l-ahrâr*'ı, Nizâmî-i Gencevî'nin *Mağzenü'l-esrâr*'ı, Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Divân*'ı, Şâhî'nin Türkçe gazelleri, Sultan Ali'nin nesta'lik yazıdaki gücünü ve sanatını ortaya koyan eserlerindendir. Ali Meşhedî'nin altmış dört yaşında iken

Sultan Ali Meşhedî'nin nesta'lik kıtası (İÜ Ktp., FY, nr. 1426)

yazdığı, Leningrad Kütüphanesi'nde mesnevi tarzında 300 beyitten meydana gelen *Risâle-i Manzûm der 'İlm-i Haqq-ı Nesta'lik, Şîrâtü's-su'ûr (Kaûâ'id-i Hu'ût)* adlı önemli bir eseri bulunmaktadır. Bu nüsha Rus bilgini Galina Kastinova tarafından 1957'de bir mukaddimeyle birlikte tıpkıbasım olarak neşredilmiştir. Mehdî Beyânî, *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvisân*'da Ali Meşhedî'nin dünya müze ve kütüphanelerinde tesbit edebildiği pek çok eserini kaydetmiştir (I-II, 255-266).

Devrinin şairleri arasında da adı geçen, Farsça ve Türkçe şairler yazdığı bilinen Ali Meşhedî sanat sever bir hükümdara yakınlığı, uzun ömrü, Ali Şîr Nevâî ve Abdurrahman-ı Câmî ile dostluk kurması, onların eserlerini yazması, ayrıca güzel ahlâkı ve pek çok talebe yetiştirmesi sayesinde fevkalâde bir şöhrete sahip olmuştur. Şah Mahmûd Nisâbü'rî, Sultan Muhammed Nûr, Sultan Muhammed Handan, Muhammed İbrîşimî onun yetiştirdiği meşhur talebelerindendir. Osmanlı ülkesinden Maksud Ali Türk ile İran'dan İstanbul'a gidip Kanûnî Sultan Süleyman'ın sarayında alâka görmüş olan Abdülvâhid Meşhedî de Sultan Ali'nin talebeleri arasında zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî Ahmed Kummî, *Calligraphers and Painters* (trc. V. Minorsky), Washington 1959, s. 100-106; Mehdî Beyânî, *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvisân*, Tahran 1363 hş., I-II, 241-266, 918; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 10, 32, 34, 35; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 691; Habîbullah Fezâilî, *Ağlas-ı Haç*, İsfahan 1362 hş., s. 462, 470; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 197-199; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2010, s. 319-321; Muhammad İsa Waley, "Islamic Manuscripts in the British Royal Collection", *Manuscripts of the Middle East*, VI (1992), Leiden 1994, s. 5-40.

MUHİTTİN SERİN